

ВАНЯ МИЧЕВА
ВЕЛИЧИЕТО И ТРАГИЗМЪТ
НА РЕНЕСАНСОВИЯ
ХУМАНИЗЪМ

chitanka.info

В историята на световната култура Шекспир единствен остава актуален векове наред. Можем да кажем, че Омир е баща на епоса, Есхил — баща на трагедията, а Еврипид — на съвременната драматургия. Но техният принос е преди всичко исторически. Докато творчеството на Шекспир се вписва успешно в културата на ХХI век.

Неговите комедии, трагедии, хроники и трагикомедии се играят и днес по света, защото съдържат общочовешки послания, универсални стойности и вечни въпроси. Те поставят политологични проблеми — за властта и отговорността, за войната и мира, за тиранията и свободата; социокултурни проблеми — за ролята на изкуството, за актьорската игра, маската и демаскирането във всекидневието; етични проблеми — за доброто и злото, за правото на избор и ограничеността на избора, за любовта, дълга и щастието; философски проблеми — за смисъла на съществуването, за преходността и вечността, за устройството на космоса и мястото на човека в него. Тази проблематика е рамкирана от конкретни исторически събития в хрониките, видяна е като комичен сблъсък с оптимистичен изход в комедиите, интерпретирана е като неразрешим конфликт с трагичен край в трагедиите.

Най-разискваната и най-играна творба на Шекспир е трагедията „Хамлет“. Всяка епоха я разчита по свой начин и я вплита в културната парадигма на своето време. За Ренесанса „Хамлет“ е типична драма на английския театър от тази епоха, която преработва мотива за отмъщението и го насища с ренесансов хуманизъм. За класицизма това произведение влиза в противоречие със строгата нормативност на класицистичната драматургия и е неприемливо, затова векове наред на френска сцена се поставят само адаптации на „Хамлет“. Просвещението тълкува датския принц противоречиво: и като пошъл образ, „дело на пиян дивак“ (Волтер), и като благородна и възвишена личност, „смазана от товар, който не може да понесе, но не може и да отхвърли“ (Гьоте).

„Хамлет“ заживява нов живот при романтизма, който въздига индивидуализма, мечтателността, чувствителността на героя в образец за човешко поведение. Достатъчно е да споменем, че френският романтик Александър Дюма прави две сценични преработки на „Хамлет“ и написва най-известния си роман — „Граф Монте Кристо“, като роман на отмъщението, в който присъстват конкретни препратки

към Шекспировия текст. Реализмът вижда историческата мисия на Хамлет, който е призван да овладее несъвършенството и да хармонизира действителността. От края на XIX в. „Хамлет“ е възприеман и като драма на психологически нестабилен, меланхоличен или страдащ от едипов комплекс човек, и като модерен прочит на Исусовата жертва в името на човешкия род, и като демонстрация на егоистично и безсърдечно поведение. Съвременното литературознание осмисля многопосочността на главния герой в трагедията като гаранция за универсалния характер на закодираните в нея послания.

Хамлет не е тривиалният герой отмъстител, който трябва да измие пролятата кръв на баща си и да възстанови нормата в кръвнородствените връзки. Той е необходим на Дания и на „безбрежното“ време, за да хармонизира човешките отношения, да очисти „язвите“ и „рака“, да преобразува мрачното пространство на затвора. Тази мисия протагонистът (главният герой) може да изпълни само защото е вдъхновен от ренесансовия хуманизъм на разумния и свободен човек.

Как героят се вписва във времето и пространството? Неговият изходен пункт е Витенберг, средище на университетско ренесансово образование, на идеите на Реформацията. Движението му към усъвършенстване е драстично прекъснато със смъртта на неговия баща, доблестния крал на Дания. Хамлет се завръща в родината си за погребението му. Но той е вече нов, различен човек, носител на ценностна система, която е антропоцентрична, т.е. поставя в центъра на света именно човека като висша ценност. Различна е и Дания, отминали са времената на честта и справедливостта, дошли са „гнили, тъпи времена“. Хамлет не може да приеме подобно време, не може да живее в „затвор“, сред „решетки“ и „ями“, сред фалш и притворство. И без намесата на призрака той вече е тръгнал по пътя на бунта, на демаскирането на привидната почтеност на своя чичо и своята майка, които „срамно бързо“ са встъпили в кръвосмесителен брак. Духът на бащата разширява представата му за злодеянията в датския кралски двор, ускорява процеса на откриване на истината, но Хамлет вече е предчувствал със своята „пророческа душа“ престъплението на чичо си. Точно затова след раздялата с призрака той се самоосъзнава не като

средновековен принц, който трябва да изпълни родовия си дълг, а като свободна и мислеща личност с трудна и отговорна мисия пред света:

*Без бряг е времето! О, скръбен дял —
нима аз бих го в брегове сковал?*

Хамлет трябва да обуздае „безбрежното време“. В своя път той претърпява поредица от жестоки разочарования: разбира истината за майка си, за своя чичо, за приятелите Розенкранц и Гилденщерн, които се поставят изцяло в услуга на Клавдий, като подготвят смъртта на Хамлет. Той е разочарован и от любимата си, защото тя не може да отговори на изискванията на времето и неговите собствени идеали за достойна любов. Офелия е влюбена, но не може да надмогне своето патриархално възпитание, тя спазва утвърдения средновековен модел на поведение на покорната жена, лишена от собствена воля. Хамлет се опитва да я приобщи към хуманистичната парадигма, да я превърне в личност, но не успява. Той предусеща нейната съдба — тя не е силна и ще бъде прекършена от язвите на времето, затова той многократно ѝ казва: „Върви в манастир!“ Тя е обречена, няма изход за трагичното разминаване между чистата ѝ любов и нечистите ходове, в които участва по настояване на баща си и на краля.

Личните разочарования са само част от общата картина на света, който се представя пред Хамлет в своето многообразие и противоречивост. От позициите си на хуманист Хамлет нарича Земята „дивна сграда“, небето — „царствен покрив“. В този топос той ситуира човека като най-висше творение. В осем поредни възклицателни изречения протагонистът възхвалява човека като „дивно създание“ с „благороден“ разум, с безгранични способности, „идеал за всичко живо“. Той измерва делата и мислите на човека чрез подобие на ангел и Бог, но чрез тези средновековни образци за съвършенство преобръща теоцентризма в антропоцентризм.

Шекспировият текст предлага една актуална и до днес прослава на себеосъзналия се човек. Тя е съвременна дори и с края си, в който звучи гласът на Късния ренесанс: „Човекът не ме радва... не, не!“ Идеалите на хуманизма са подложени на изпитание, те се съизмерват с действителността и с разума на мислещия човек и често пъти са

критично преосмислени. Всъщност това е предимството на индивида от Западноевропейското възраждане. Той не робува на догми като средновековната личност, не се прекланя пред един-единствен Бог. Може да вярва, но и да се съмнява. Може да утвърждава определени ценности, но и да ги пресътворява. Такъв поглед към света — разкрепостен, интелигентен, скептичен — е характерен и за модерните времена, за които най-важната истина е, че няма окончателна истина. Следователно героят на Шекспир по ценностна система и скептицизъм може да се приобщи към съвременността.

Хамлет не може да приеме на вяра изискването на Духа за отмъщение. Той трябва да провери истинността на неговото твърдение. За него лудостта и шутовщината са само средства да проникне зад видимото и да открие границите на злото. Така познатата за ренесансовия зрител драма на отмъщението се превръща в драма на разума, изправен пред двойствеността на кралския двор и неговите обитатели. Трагизмът на образа произтича от неразрешимия конфликт между синовния дълг на средновековния принц и свободната воля на разумния индивид от Ренесанса. Този сблъсък може да бъде разчетен и като среща на стария и новия свят. Датският благородник се терзае, той се опитва да ускори решението си да действа, защото всъщност е активен човек — учен, с добри умения в присъщите за времето спортове. Позата на меланхолик, на нерешителен мечтател, на бездеен съзерцател е част от общия маскарад. Тя е маска, под която спокойно може да се скрие проницателният поглед и „пророческата душа“ на Хамлет. Монологът на протагониста, който той произнася след срещата с актьорите, противопоставя страстта на актьора при пресъздаването трагедията на Приам и Хекуба в края на Троянската война и безстрастието на Хамлет към смъртта на доблестния крал и баща. Принцът се самообвинява, нарича се „поплювко, мухльо“, „мечтател, глух към своя дълг“. Очаква и другите да го обвинят, да го определят като „негодник“ и „лъжец“. Но неговите терзания се примиряват пред необходимостта от разумна преценка и нравствено обосновано решение. Той се надява на ума си — „На работа, мой ум“ — в търсенето на доказателства („Аз искам друг, по-силен довод“).

Размислите на Хамлет за преминаващите през Дания норвежки войници, които отиват да се бият за „някаква незнайна нива“ в Полша, третират същия проблем, но в по-широки граници. Образува се нова

опозиция. Единият член на опозицията отново е забавянето, „ленивата мъст“, тя е немотивирана, защото Хамлет сам признава: „имам причина, средства, имам мощ и воля да го извърша“. Другият член на опозицията е походът на войниците, предвождани от Фортинбрас, те ще умрат „за една прищявка и жад за слава“, тяхната смърт е наистина безпричинна на пръв поглед, но тя е свързана с „честта“, с „важния повод“ и затова е определена като „гибел възвишена“. Хуманистът съжалява за двайсет хиляди погубени мъже, скептикът търси в техния стремеж да постигнат целта си основание да реши по-бързо собствената си нравствена дилема. И отново двете тенденции се сближават от разума. Човекът би бил „скот“, ако не използва своя „богоподобен разум“. Затова Хамлет се самоубеждава, че неговото „нерешително съмнение“ е „размисли за точния изход на работата“. Шекспир умело уплътнява сюжета и драматическото действие, като редува монологите на Хамлет и наситените с динамичност отрязъци. Така публиката може да види какво се случва, може и да разбере защо се случва. Монологите на Хамлет коментират важни за епохата на Ренесанса проблеми, един от които е правото и задължението на ренесансовия човек да постъпва разумно и свободно.

В сложната система от ходове, от случайни и нарочни срещи, от прояви на псевдолудост и егоистична циничност Хамлет намира най-истинското доказателство за вината на Клавдий чрез постановката на пиесата „Капан за мишки“. Символно натоварено, на първо място, е заглавието — то назовава специалната роля на представлението, което трябва да демаскира злодея, да го улови като мишка в капан. Най-дейните застъпници на злото в трагедията на Шекспир са принизени чрез отъждествяването с мишка (Клавдий) и плъх (Полоний) — тези животни според символзнанието определено имат отрицателна семантика в европейската култура.

На второ място, театралната постановка като цяло има знаков характер, защото разиграва чрез средствата на сценичното изкуство истинската история на престъплението — братоубийството и кръвосмешението. Театърът, който по своята същност е игра, условно, измислено (фикционално) отражение на действителността, е призван да представи истината и да предизвика реакция у злодея, която да доведе до нови решителни промени в затворения свят на Елсинор. Следователно изкуството се намесва в реалността и може да я

преобрази. Хамлет защитава нова концепция за същността на театъра, която напълно отговаря на ренесансовата епоха. Според него:

... задачата на драмата (...) е била и си остава да бъде огледало на природата, да показва истинския образ на добродетелта, същинския лик на позора и да бъде верен отпечатък на своето време.

Това е и Шекспировата преценка за ренесансовото изкуство, което отразява истината, а не я скрива или изкривява.

На трето място, гостуването на актьорите в кралския дворец е една от кулминациите в трагедията „Хамлет“. То довежда до саморазкриването на Клавдий и до решителен тласък в развитието на действието. Композиционната роля на този епизод не се изчерпва само с това. Мотивът „пиеса в пиесата“ има важно място в организацията на текста. В рамките на Шекспировата драма се представя част от пиесата „Капан за мишки“, а тя от своя страна се предхожда от пантомимно разиграване на основните събития. Следователно мотивът за „пиеса в пиесата“ се удвоява, като всяка от трите постановки съдържа братоубийството и кръвосмешението и проблематизира нравствената същност на участниците в тях. Умножава се и мотивът за отмъщението, тъй като към героите отмъстителите от външната драма — Хамлет, Лаерт и Фортинбрас и дори Пир от рецитирания епизод за Троянската война, който също иска да отмъсти за смъртта на баща си Ахил — се прибавя и отмъстителят от „Капан за мишки“, т.е. от вътрешната драма. Най-важният резултат от театралното представление е демаскирането на Клавдий. Хамлет постига своята цел — неговият чичо, воден от страст за власт и притежание, е извършил тежко престъпление и вече може да бъде наказан. Пред Хамлет вече няма пречки от морално естество, за да осъществи отмъщението. Но тъй като задачата му, както вече показахме, е много по-трудна, развързката идва по-бавно.

Величието на ренесансовия хуманизъм се изразява и в осъзнаването на трудния човешки избор: „Да бъдеш или не“? Монологът на Хамлет третира вечен проблем, като го поставя в рамките на една конкретна историческа действителност, чиито

характеристики обаче също могат да бъдат разчетени като универсални. Човекът живее сред „гаврите и бича на времето, неправдата на силния, на гордия презрението, мъките горчиви на отвъргнатата любов, потъпкването на законите, безочие то на властта, онуй презрение, което получава смиреното достойнство във награда от недостойнството“. Животът е изпитание, във всеки един момент човекът прави своя екзистенциален избор — да остане ли, да се бори ли с неправдите, да се опълчи ли „срещу море от мъки“, или да предпочете смъртта. Заспиването е разтълкувано като отказ от живота, като път към неизвестността, „смъртният сън“ Всява страх, защото „сегашните бедн“ се приемат по-лесно от „неизвестните“. Представено е и човешкото безсилие пред „нещо след смъртта“ и човешката слабост и примирение. И В същото време е утвърдена и човешката сила и воля да продължава бъденето, да се избира битието пред небитието. По този начин е изграден образът на ренесансовия човек, който е сложен и противоречив и това увеличава неговата стойност.

Човекът е защитен с действията на протагониста, който във всеки един момент демонстрира правото на свободен избор и задължението да поеме отговорност за постъпките си. Хамлет съжбялява за убийството на Полоний, осъзнава се като негов „палач и раб“, но е категоричен: „За него сам ще се погрижа аз и сам ще отговарям за смъртта му.“ Защото Полоний, макар и взет за друг, заслужава съдбата си. Главният герой предизвиква смъртта на Розенкранц и Гилденщерн и не се разкайва за това, защото предателството на приятелите е най-тежкото престъпление. Те се опитват да заглушат свободната му воля, да свирят на него като на флейта, да го владеят и манипулират, а това за свободния човешки дух е недопустимо. Наказанието им е мотивирано от тяхното реално съучастничество в заговора против Хамлет. Датският принц съзнателно убива Клавдий и неволно — Лаерт. Но Лаерт е жертва на собствената си измама и подлост, пронизан от върха на своята отровна сабя. Следователно, макар че причинява смъртта на много хора, Хамлет не загубва човешкия си облик — той защитава истината и честността. Неговите действия трябва да очистят мрака, гнилостта, болестта, ямите и решетките на Дания. Без жертви това е невъзможно. Пролятата кръв пречиства. Но и самият Хамлет пада в тази борба. Това е закономерно, защото си служи с част от средствата на своите врагове

— лицемерие и шутовщина, прикритост и измама. Макар и да се възправя в ролята на справедлив съдник, на разумен човек със свободна воля, който преобразява света, героят е трагично обречен. Той е част от стария свят и за да завърши процесът на неговото обновяване, трябва да загине и самият Хамлет. Така Шекспировият датски принц израства като ренесансова личност и като трагичен герой. Чрез неговата смърт се утвърждава възможността нови хора да градят един нов свят. Чрез неговия живот се утвърждава величието на ренесансовия хуманизъм.

Самият Хамлет избира един човек, който е достоен да бъде възхваляван. Това е Хорацио — богат със своя ум, избран сред мнозина като средоточие на всичко достойно:

... страдалец, който страдаше, но нивга не казваше, че страда; бе мъж, който приемаше със благодарност всеки дарили удар на съдбата (...) у когото разум и сърце са тъй съединени...

Хорацио е човекът на мярата, той не е безмерен нито в страданието, нито в щастието. У него всичко е хармонично съчетано. Затова той отговаря както на античния, така и на ренесансовия идеал за съвършенство. Освен Хамлет, и други герои от трагедията оценяват Хорацио като възплъщение на разумността, на учеността (Марцел, Бернардо, Кралят и Кралицата). Той е справедлив, има собствено мнение, има свой нравствен императив (изискване) и не отстъпва от него. Но в същото време не се втурва в различни начинания, чрез които може да допусне грешки. Опитва се да преодолее злото единствено с търпение и нравствен стоицизъм. Вероятно това е посланието на Шекспир, защото Хорацио остава жив в края на трагедията — той е символичен наследник на Хамлет, но най-вече на мислещия Хамлет. Той трябва да съхрани истината. В предсмъртния си час датският принц двукратно го призовава: „разкажи ти истината“, „разкажи съдбата ми“. А словото на умирация има особено значение, то е откровение. Следователно Хорацио изпълнява специална мисия — в очистения от трупове датски дворец, в отключения затвор да внесе светлината на словото, което дава плът на истината и разума. Знанието

за „свирепите, кървави и неестествени дела“ може да гарантира, че те няма да бъдат повторени, Фортинбрас, който идва като нов владетел в Дания, допълва Хорацио. Той също получава одобрението на Хамлет: „моя глас му давам пред гроба си“. Вероятно е неговото управление, което не е заченато в грех, да донесе мир и спокойствие на Дания.

С образа на Хамлет и неговите наследници Шекспир докрай защитава тезата за ренесансовата личност като средоточие на хуманизма, разума и свободния избор.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.